

تفاوت‌های سنی و جنسی در اضطراب اجتماعی دوره نوجوانی

Gender and Age Differences in Social Anxiety in Adolescence

Fariborz Geravand
MA in Educational Psychology

Mohammad Hassan Afzali
MA in General Psychology

محمدحسن افضلی
کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی

فریبرز گراوند
کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی

Omid Shokri, PhD
Shahid Beheshti University

Monireh Parsian
MA in General Psychology

منیره پارسیان
کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی

دکتر امید شکری
استادیار دانشگاه شهید بهشتی

Melita Puklek, PhD
University of Ljubljana, Slovenia

Ali Khodaei
Payme Noor University
Kordestan - Iran

علی خدائی
عضو علمی دانشگاه پیام نور
کردستان - ایران

دکتر ملیتا پاکلک
دانشیار دانشگاه لیجوبلیجانا، اسلوانی

Saeed Toulabi
MA in Educational Psychology

سعید طولابی
کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی

چکیده

با هدف بررسی تحول ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی در دوره نوجوانی این پژوهش انجام شد. یک نمونه ۵۰۰ نفری (۲۷۶ دختر و ۲۲۴ پسر) در سه گروه سنی ۱۲-۱۳، ۱۴-۱۵ و ۱۶-۱۷ ساله با روش تصادفی چندمرحله‌ای از دانش‌آموزان شهر تهران انتخاب شدند و به مقیاس اضطراب اجتماعی نوجوانان (پاکلک، ۱۹۹۷) با دو بعد شناختی و رفتاری، پاسخ دادند. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری نشان داد که نوجوانان ۱۲-۱۳ ساله نسبت به دو گروه سنی دیگر، میانگین بالاتری در هر دو بعد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی به دست آوردند. همچنین میانگین نمره‌های دختران در هر سه گروه سنی در مقایسه با پسران در بعد رفتاری اضطراب اجتماعی بالاتر بود در حالی که، در بعد شناختی اضطراب اجتماعی بین دو جنس تفاوت وجود نداشت. یافته‌ها براساس دیدگاه شناختی اجتماعی ال‌کاینند و تأثیر جنس در اجتماعی شدن بحث شدند.

واژه‌های کلیدی: اضطراب اجتماعی، تحول نوجوان، تفاوت‌های جنسی و سنی.

Abstract

The development of cognitive and behavioral dimensions of social anxiety during adolescence was studied. Using multi-stage random sampling method, 276 female and 224 male students in Tehran were selected from three age groups of 12-13 years, 14-15 years and 16-17 years old and were administered the Social Anxiety Scale for Adolescents (Puklek, 1997). Results of MANOVA suggested that 12-13 years old adolescents had higher means in the cognitive and behavioral dimensions of social anxiety than the other two age groups. Females had higher means in the behavioral dimension of social anxiety in all three age groups, whereas there were no gender differences in the cognitive dimension of social anxiety. Findings are discussed based on Elkind's socio-cognitive perspective and the effect of gender on socialization.

Key words: social anxiety, adolescent development, gender and age differences.

received: 11 Jan 2009

accepted: 16 Oct 2010

دریافت: ۸۷/۱۰/۲۱

پذیرش: ۸۹/۷/۲۴

Contact information: f.geravand@gmail.com

این مقاله برگرفته از پژوهش شخصی است.

مقدمه

با وجود میزان شیوع بالای اضطراب اجتماعی^۱ به مثابه یک حالت اختلال هیجانی، نگرانی درباره ارائه خود و اجتناب از تعامل‌های اجتماعی واقعی و یا پیشاپیش‌گری آنها، این اختلال به ندرت در نوجوانان بررسی شده است (کاشدان و هربرت، ۲۰۰۱). با این حال، برخی از مطالعات موجود خاطر نشان ساخته‌اند که اضطراب اجتماعی در نوجوانان با مسائل و مشکلات بیشماری از قبیل برانگیختگی‌های فیزیولوژیک و پاسخهای دستگاه قلبی - عروقی^۲ (آندرسون و هوپ، ۲۰۰۹؛ گرامر و اسپرینت شینک، ۲۰۰۸)، تفسیر سوگیرانه از موقعیتهای اجتماعی مبهم (میرس، بلوت، بوگلس و وستنبرگ، ۲۰۰۸؛ موسر، هاجکک، هاپرت، فوا و سیمونز، ۲۰۰۸)، سوء مصرف مواد (اسو، کنراد و پیترمن، ۱۹۹۹)، نارساییهای عملکرد اجتماعی (وانکن و باگلس، ۲۰۰۸)، کنش‌وری اجتماعی ضعیف و ادراک‌های منفی رابطه دارد (پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸).

برخی از پژوهشها نشان داده‌اند که اضطراب اجتماعی با پذیرش کمتر از طرف همسالان و طرد شدن از سوی آنها رابطه مثبت (ایندریبتزن-نولان، والترز و باکوفسکی، ۱۹۹۷؛ لاگرکا و استون، ۱۹۹۳) و با برقراری روابط صمیمانه و مصاحبت با همسالان رابطه معکوس دارد (ورنبرگ، ابوندر، ایول و بیرری، ۱۹۹۲). نوجوانان با اضطراب اجتماعی بالا کمابیش ادراک پایینی از پذیرش اجتماعی، جاذبه احساسی و حمایت اجتماعی دارند (لاگرکا و لوپز، ۱۹۹۸). به ویژه نوجوانان دختر با اضطراب اجتماعی بالا در مقایسه با همسالان غیرمضطرب خود، احساس کفایت و صمیمیت کمتری را در روابط دوستانه گزارش می‌کنند. اضطراب اجتماعی بر نحوه ادراک خود^۳ نیز تأثیر می‌گذارد. بر این اساس، نوجوانان مضطرب در مقایسه با همسالان غیرمضطرب از ادراک‌های منفی بیشتری برخوردارند (پاکلک، ۱۹۹۷) و احساس خودارزشمندی^۴ کمتری را گزارش می‌کنند (لاگرکا و استون، ۱۹۹۳؛

لارنس و بنت، ۱۹۹۲). از سوی دیگر، اضطراب اجتماعی شیوه پردازش اطلاعات اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. افراد مضطرب همواره خود را در معرض مشاهده و انتقاد می‌بینند و همین احساس به شدت عملکرد آنها را متأثر می‌سازد (پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰). برای مثال، یکی از عوامل پیش‌بینی‌کننده افت تحصیلی دانش‌آموزان واجد اضطراب اجتماعی ناتوانی و مشکلات آنها در بیان نظرات، پاسخگویی به پرسشها یا سؤال کردن در کلاس و در حضور همکلاسیها است. دانش‌آموزان واجد اضطراب اجتماعی از فقدان مهارت‌های کلامی و انتظار شکست رنج می‌برند و با افکاری مانند «دیگران درباره عملکرد من چه فکر می‌کنند؟» و یا «از دید آنها من چگونه فردی هستم؟» درگیر می‌شوند (پاکلک، ۲۰۰۱).

مطالعاتی که به بررسی الگوی تحولی اضطراب اجتماعی در نوجوانان دختر و پسر پرداخته‌اند، تأکید کرده‌اند که در دوره نوجوانی تجربه اضطراب اجتماعی به طور فزاینده‌ای افزایش می‌یابد (ویمس و کاستا، ۲۰۰۵؛ وستنبرگ، گالن، بوخرست، هین و کینگ، ۲۰۰۷؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸) و برخی از مطالعات، اوایل دوره نوجوانی را دوره ظهور دلمشغولیهای مضطرب‌کننده دانسته‌اند (چیک^۵ و کارپنتیری^۶، ۱۹۸۶؛ الکایند^۷ و باون^۸، ۱۹۷۹ نقل از پاکلک، ۱۹۹۷ و ۲۰۰۴). بنابراین، یکی از پرسشهایی که در این زمینه به ذهن متبادر می‌شود این است که روند تحول اضطراب اجتماعی در دوره‌های متفاوت نوجوانی چگونه است. برای پاسخ به این پرسش پژوهشگران نخست به تفکیک ابعاد مختلف اضطراب اجتماعی پرداخته‌اند و در این راستا دو مؤلفه اصلی اضطراب اجتماعی یعنی ترس از ارزیابی منفی^۹، به مثابه یک ویژگی شناختی، و اجتناب اجتماعی^{۱۰} به منزله یک ویژگی رفتاری را از یکدیگر متمایز کرده‌اند. ترس از ارزیابی منفی به ترس و نگرانی نوجوانان درباره ارزیابیهای منفی دیگران اشاره دارد. این در حالی است که اجتناب اجتماعی بیانگر بازداری رفتاری در تعامل‌های اجتماعی و

1. social anxiety

2. cardiovascular system responses

3. self-understanding

4. self-worth

5. Cheek, J. M.

6. Carpentieri, A. M.

7. Elkind, D.

8. Bowen, R.

9. fear of negative evaluation

10. social avoidance

نقطه مقابل تنش‌زدایی^۱ اجتماعی به معنای تجربه آرامش برای مواجهه با دیگران در نظر گرفته می‌شود (پاکلک، ۱۹۹۷؛ پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸).

از لحاظ تحولی، باس (۱۹۸۰) کمرویی بیمناک^۲ و کمرویی خودهشیار^۳ را به مثابه دو شکل اضطراب اجتماعی معرفی می‌کند که به طور متوالی پدیدار می‌شوند. به نظر می‌رسد کمرویی بیمناک که زودتر پدیدار می‌شود، بیشتر مبتنی بر مزاج^۴ یا خلق‌وخو است (روتبارت و مارو، ۱۹۹۰). روبین و آسندورف (۱۹۹۳) خاطرنشان ساخته‌اند که این نوع از کناره‌گیری یا انزوای اجتماعی در تعارض گرایش - اجتناب ریشه دارد و چنین کودکانی از لحاظ رفتاری از تماس با افراد غریبه امتناع می‌کنند. از این رو، کمرویی بیمناک به مؤلفه اجتناب اجتماعی نزدیکتر است. در مقابل، کمرویی خودهشیار وقتی پدیدار می‌شود که کودک قادر است درباره خود فکر کند و نسبت به انتقاد دیگران حساسیت نشان دهد. به نظر می‌رسد که این نوع کمرویی، یک ویژگی شخصیتی است که از طریق تجربه و تجسم، و نه مزاج، تعیین می‌شود (روتبارت و مارو، ۱۹۹۰). بنابراین، کمرویی خودهشیار به دلیل ارتباطش با مؤلفه‌های شناختی بیشتر مؤلفه ترس از ارزیابی منفی را تداعی می‌کند. آغاز دوره نوجوانی با افزایش میل و تلاش برای شناخت خود، نگرانی درباره ادراک از خود^۵ و خود میان-بینی^۶ اجتماعی که به نوجوان اجازه نمی‌دهد بین افکار خود و دیدگاه دیگران به ویژه همسالان تمایز ایجاد کند، مشخص می‌شود (الکایند، ۱۹۶۷ نقل از پاکلک، ۲۰۰۴). بنابراین، بُعد شناختی اضطراب اجتماعی یعنی ترس از ارزیابی منفی، در نوجوانان بیشتر است.

الکایند (۱۹۶۷ نقل از شهرآرای، ۱۳۸۴) علت ناپختگی‌های رفتاری نوجوانان را به خودمیان‌بینی اجتماعی نسبت داده که براساس آن از یک سو نوجوان احساس می‌کند هیچ کس نمی‌تواند احساس واقعی او را درک کند (افسانه شخصی^۷) و از سوی دیگر، دلمشغولی فزاینده

نسبت به ظاهر و توانایی‌های خود را به دیگران نسبت می‌دهد و خود را دائماً در معرض مشاهده و قضاوت آنها تصور می‌کند (تماشاگران تخیلی). براساس دیدگاه الکایند، با افزایش سن نوجوان و کاهش کمرویی، کاهش تأثیر گروه همسالان، تمرکز بر روابط صمیمانه، برخورداری از تجربه‌های اجتماعی غنی‌تر و تحول خودمیان‌بینی به سوی میان‌واگرایی اجتماعی، بُعد شناختی اضطراب اجتماعی در اواخر دوره نوجوانی رو به افول می‌گذارد (پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴).

نتایج برخی از پژوهشها (مانند ایندربیتزن - نولان و والترز، ۲۰۰۰؛ پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸) در تأیید دیدگاه الکایند نشان داده‌اند که در اوایل دوره نوجوانی نگرانیها و ترس از ارزیابی اجتماعی منفی شدت بیشتری دارد. اما تفاوت معناداری بین نمره‌های مؤلفه رفتاری اضطراب اجتماعی در اوایل و اواخر دوره نوجوانی به چشم نمی‌خورد (باس، ۱۹۸۶؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸؛ شوارتز، اسنیدمان و کاگان، ۱۹۹۹). به بیان دیگر، براساس نتایج این پژوهشها، مؤلفه رفتاری اضطراب اجتماعی به سن نوجوانان وابسته نبوده است. باس (۱۹۸۶) اذعان داشت از آنجا که بازداری اجتماعی ریشه در خلق‌وخو یا مزاج دارد، در مقایسه با مؤلفه شناختی اضطراب اجتماعی، ثبات بیشتری را از نظر تحولی نشان می‌دهد. بنابراین، مزاج بازداری شده^۸ در اوایل کودکی می‌تواند پیش‌بینی‌کننده اضطراب اجتماعی در دوره نوجوانی باشد (شوارتز و دیگران، ۱۹۹۹). افزون بر نقش متغیر سن، پژوهشگران کوشیده‌اند تأثیر عامل جنس را نیز بر اضطراب اجتماعی بررسی کنند. نتایج مطالعات مختلف نشان داده‌اند که ترس از ارزیابی منفی و نگرانی درباره تصور از خود در دختران بیشتر از پسران است (ایندربیتزن-نولان و والترز، ۲۰۰۰؛ لاگرا و لوپز، ۱۹۹۸؛ مالت و رودرگز-تام، ۱۹۹۹؛ پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸). اما بین دو جنس از نظر مؤلفه رفتاری اضطراب اجتماعی

1. relaxation

2. fearful shyness

3. self-conscious shyness

4. temperament

5. self-perception

6. egocentricism

7. personal fable

8. inhibited temperament

و ویدک، ۲۰۰۸) شامل ۲۸ گویه است که نگرانیها، ترسها و رفتارهای اجتنابی نوجوانان را در موقعیتهای اجتماعی مختلف، مانند تعامل با دوستان و تعامل در مدرسه اندازه‌گیری می‌کند. سوآلها که در یک مقیاس ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شوند، در دو زیرمقیاس بیم و ترس از ارزشیابی منفی^۲ (بُعد شناختی) ۱۵ گویه و تنش و بازداری در برخورد اجتماعی^۳ (بُعد رفتاری) ۱۳ گویه قرار دارند. زیرمقیاس بیم و ترس از ارزشیابی منفی، ترسها، نگرانیها و انتظار ارزیابیهای منفی احتمالی از طریق همسالان را اندازه‌گیری می‌کند. زیرمقیاس تنش و بازداری در برخورد اجتماعی نیز تنش/تنش‌زدایی، صحبت^۴ یا بازداری و آمادگی برای مواجهه با موقعیتهای اجتماعی مختلف مانند برخورد با افراد آشنا و ناآشنا، همسالان غیر-همجنس و شرکت در بحثهای کلاسی را اندازه‌گیری می‌کند.

همسانی درونی این زیرمقیاسها در مطالعات مختلف (پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸) تأیید شده است. یافته‌های پژوهشی گارسیا - لویز، اولیوراس، هیدالگو، بیدل و ترنر (۲۰۰۱)؛ زو، سو، اینگلز، هیدالگو و لاگراکا (۲۰۰۸)؛ پاکلک و ویدک (۲۰۰۸) نشان می‌دهند که SASA برای اندازه‌گیری اضطراب اجتماعی نوجوانان از توان بالایی برخوردار است. نتایج تحلیل عاملی تأییدی در پژوهش خدایی، شکری، پاکلک، گراوند و طولابی (زیر چاپ) با هدف بررسی روایی عاملی SASA نشان داد که ساختار دو عاملی برازش خوبی با داده‌ها دارد. ضرایب آلفا برای زیرمقیاسهای بیم و ترس از ارزیابی منفی و تنش و بازداری در برخورد اجتماعی و نمره کلی اضطراب اجتماعی به ترتیب برابر با ۰/۸۴، ۰/۶۸ و ۰/۸۳ به دست آمد.

در این مطالعه، به منظور تعیین تفاوت‌های جنسی و سنی بر ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی از یک طرح تحلیل واریانس عاملی ۲×۳ استفاده شد. در این طرح، دو گروه دختر و پسر در سه گروه سنی (۱۴-۱۶، ۱۶-۱۸ و ۱۸-۱۶) بررسی شدند.

تفاوتی وجود ندارد (پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸). نتایج برخی از مطالعات دیگر نیز مبین این نکته‌اند که اگر چه دختران در مقایسه با پسران در موقعیتهای اجتماعی جدید، رفتارهای اجتنابی بیشتری دارند، اما میزان این تفاوتها نسبتاً کم است (ایندریبتزن-نولان و والترز، ۲۰۰۰؛ لاگراکا و لویز، ۱۹۹۸). بنابراین، براساس آنچه گفته شد، پژوهش حاضر به دنبال بررسی فرایند تحول ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی در نوجوانان ایرانی و نیز مطالعه نقش تفاوت‌های جنسی در اضطراب اجتماعی نوجوانان است. به بیان دیگر، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش تفاوت‌های سنی و جنسی بر ابعاد شناختی و رفتاری تجارب بین‌فردی اضطراب‌زا انجام شد.

روش

گروه نمونه شامل ۵۰۰ دانش‌آموز (۲۲۴ پسر و ۲۷۶ دختر) راهنمایی و دبیرستانی شهر تهران بود که با روش نمونه‌برداری چند مرحله‌ای انتخاب شد. در مرحله یکم، از مناطق پنجگانه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تهران هر کدام ۵ منطقه، در مرحله دوم، از هر منطقه به طور تصادفی یک مدرسه دخترانه و یک مدرسه پسرانه در هر مقطع و در مرحله آخر به تفکیک پایه تحصیلی (پایه اول ۱۲۳؛ پایه دوم ۱۶۶؛ پایه سوم ۲۱۱) در هر دو مقطع راهنمایی و دبیرستان گروه نمونه انتخاب شدند. جدول ۱ توزیع فراوانی نمونه را به تفکیک سن و جنس نشان می‌دهد.

جدول ۱.

فراوانی و درصد دانش‌آموزان به تفکیک جنس و سن

گروه	سال ۱۲-۱۳		سال ۱۴-۱۵		سال ۱۶-۱۸	
	%	n	%	n	%	n
پسر	۵۷	۵۵/۳	۵۴	۳۹/۱	۱۱۳	۴۳/۶
دختر	۴۶	۴۴/۷	۸۴	۶۰/۹	۱۴۶	۵۶/۴

مقیاس اضطراب اجتماعی نوجوانان^۱ (SASA)؛ پاکلک

1. Social Anxiety Scale for Adolescents
2. apprehension and fear of negative evaluation

3. tension and inhibition in social contact
4. speech

یافته‌ها

نمره کلی SASA را به تفکیک متغیرهای سن و جنس نشان می‌دهد.

جدول ۲ میانگین و انحراف استاندارد زیرمقیاسها و

جدول ۲.

میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های زیرمقیاسهای SASA به تفکیک سن و جنس

زیرمقیاسها	سال ۱۲-۱۳ M (SD)	سال ۱۴-۱۵ M (SD)	سال ۱۶-۱۸ M (SD)
بیم و ترس از ارزیابی منفی (بعد شناختی)	۴۰/۳۲ (۶/۲)	۳۹/۲۴ (۷/۸)	۳۸/۸۴ (۹/۴۳)
پسران	۴۴/۴۷ (۷/۶)	۴۱/۹۰ (۱۰/۹)	۴۱/۶۵ (۱۳/۰۵)
دختران	۳۵/۵۲ (۷/۶)	۳۵/۰۲ (۷/۹)	۳۴/۷۸ (۱۰/۴)
تنش و بازداری در برخورد اجتماعی (بعد رفتاری)	۴۱/۹۰ (۶/۸)	۳۷/۸۴ (۱۰/۶)	۳۴/۸۸ (۸/۱)
پسران			
دختران			

اجتماعی در گروه سنی ۱۲-۱۳ سال در مقایسه با گروه‌های سنی ۱۴-۱۵ و ۱۶-۱۸ به طور معناداری بالاتر بود. اما، اثر تعاملی جنس و سن از نظر آماری معنادار به دست نیامد (جدول ۳). گفتنی است که مقادیر مجذور اتا به دست آمده برای گزارش معناداری عامل سن بر ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی و معناداری عامل جنس بر بُعد رفتاری اضطراب اجتماعی از نظر آماری بسیار کم و این به معنای آن است که دو عامل مزبور در تبیین واریانس نمره‌های ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی از نیرومندی لازم برخوردار نیستند.

نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری زیرمقیاسهای اضطراب اجتماعی (جدول ۳) نشان دادند که اثر عامل جنس بر بُعد رفتاری اضطراب اجتماعی از نظر آماری معنادار و بر بُعد شناختی اضطراب اجتماعی غیرمعنادار بود. به بیان دیگر، الگوی اثر جنس بر ابعاد مختلف اضطراب اجتماعی متمایز بود. میانگین نمره بُعد رفتاری اضطراب اجتماعی دختران (۳۸/۲۰) در مقایسه با پسران (۳۵/۱۱) به طور معناداری بیشتر بود. اثر گروه‌های سنی در زیر-مقیاسهای اضطراب اجتماعی نیز از نظر آماری معنادار بود. به بیان دیگر، نتایج آزمون پس تجربی شفه نشان داد که میانگین نمره ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب

جدول ۳.

خلاصه تحلیل واریانس چند متغیری برای اثر سن و جنس بر زیرمقیاسهای SASA

متغیر	F (df)	P	η^2
سن			
بیم و ترس از ارزیابی منفی (بعد شناختی)	۹/۹۳۴ (۱)	۰/۰۰۳*	۰/۰۲
تنش و بازداری در برخورد اجتماعی (بعد رفتاری)	۱۲/۲۳ (۱)	۰/۰۰۱*	۰/۰۲
جنس			
بیم و ترس از ارزیابی منفی (بعد شناختی)	۱/۵۸۹ (۲)	۰/۲۱	۰/۰۰۶
تنش و بازداری در برخورد اجتماعی (بعد رفتاری)	۶/۸۰۰ (۲)	۰/۰۰۱*	۰/۰۳
سن × جنس			
بیم و ترس از ارزیابی منفی (بعد شناختی)	۰/۱۷۹ (۲)	۰/۸۳۶	۰/۰۰۱
تنش و بازداری در برخورد اجتماعی (بعد رفتاری)	۲/۱۰ (۲)	۰/۱۰۲	۰/۰۲

* $P < 0.05$.

توجه: لاندای ویلکز برای سن: [$F(4,986) = 3/46, P < 0/001$]; جنس: [$F(2,493) = 7/80, P < 0/001$] اثر تعاملی سن و

جنس: [$F(4,986) = 2/45, P < 0/07$]

بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی فرایند تحولی ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی در نوجوانان دختر و پسر انجام شد. نتایج این پژوهش حاوی دو یافته اصلی بود. نخست آنکه نمره‌های نوجوانان در زیرمقیاس‌های بیم و ترس از ارزشیابی منفی و تنش و بازداری در تماس اجتماعی، در گروه سنی ۱۳-۱۲ سال در مقایسه با گروه‌های سنی ۱۵-۱۴ و ۱۸-۱۶ سال، به طور معناداری بالاتر به دست آمد. دوم، نتایج سطوح سنی مختلف نیز حاکی از بالاتر بودن نمره‌های دختران نسبت به پسران در بُعد رفتاری اضطراب اجتماعی و عدم تفاوت بین دو جنس در بُعد شناختی اضطراب اجتماعی بودند.

نتایج پژوهش حاضر درباره روند تحولی بُعد شناختی اضطراب اجتماعی، یعنی بیم و ترس از ارزشیابی منفی در سطوح سنی مختلف (۱۴-۱۲، ۱۶-۱۴ و ۱۸-۱۶) مؤید یافته‌های مطالعات پاکلک و ویدک (۲۰۰۸) و پاکلک و ویدمار (۲۰۰۰) است.

در ادبیات پژوهش، به منظور تبیین تفاوت مشاهده شده در بُعد شناختی اضطراب اجتماعی، در سطوح سنی مختلف، بر نقش محوری دیدگاه شناختی-اجتماعی الکلیند درباره تحول نوجوان تأکید شده است. در این دیدگاه، به منظور تبیین سطوح متفاوت تجربه‌های اجتماعی اضطراب‌زا در نوجوانان به نقش برخی از عوامل احتمالی مانند دلمشغولی کمتر نسبت به تماشاگران تخیلی منتقد، توانایی اتخاذ چشم‌انداز اجتماعی^۱ و جایگزینی دیدگاه جامعه میان‌بین^۲ در مقابل دیدگاه خودمیان‌بین توجه شده است. اگرچه یافته‌های مطالعات پاکلک و ویدمار (۲۰۰۰) و پاکلک و ویدک (۲۰۰۸) بر ثبات رفتارهای بازدارنده اجتماعی در طول دوره نوجوانی تأکید کرده‌اند، اما، نتایج پژوهش حاضر درباره روند تحول بُعد رفتاری اضطراب اجتماعی در نوجوانان دختر و پسر همسو با یافته‌های مطالعه پاکلک (۲۰۰۴) نشان داد که نمره بازداری اجتماعی نوجوانان در اواخر دوره نوجوانی در مقایسه با گروه نوجوانان ۱۴-۱۲ سال کمتر است. آغاز دوره نوجوانی با افزایش شبهه‌هایی درباره کنش‌وری اجتماعی نوجوان

همراه است. بنابراین، نوجوانان ۱۴-۱۲ سال در مقایسه با نوجوانان ۱۶-۱۸ سال، در تعامل‌های اجتماعی خود مانند تعامل با همسالان ناآشنا، قرار ملاقات و حضور در مهمانی‌ها، بیان نظرات خود در بحث‌های کلاسی و غیره بازداری بیشتری را نشان می‌دهند. نتایج مطالعه سامتر، بوخست، استینبرگ و وستبرگ (زیر چاپ) نیز مبین این نکته است که نوجوانان گروه سنی ۱۴-۱۲ سال در مقایسه با نوجوانان ۱۸-۱۶، در برابر نفوذ همسالان خود مقاومت بیشتری نشان می‌دهند. این محققین برای تبیین یافته اخیر بر نقش تعیین‌کننده رشد داخلی روانی - اجتماعی^۳ که از طریق ویژگی‌هایی مانند مهار برانگیختگی، مسئولیت-پذیری و خودهشیاری مشخص می‌شود، تأکید کردند. بر این اساس، می‌توان انتظار داشت که افزایش رشد داخلی روانی-اجتماعی نوجوان با کاهش در نمره‌های اضطراب اجتماعی او همراه باشد.

نتایج مطالعه حاضر، بر خلاف یافته‌های پیشین (پاکلک و ویدک، ۲۰۰۸؛ پاکلک، ۲۰۰۴؛ پاکلک و ویدمار، ۲۰۰۰؛ لاگرکا و لوپز، ۱۹۹۸؛ پاکلک، ۱۹۹۷؛ لاگرکا و استون، ۱۹۹۳؛ مالت و رودریگز - تام، ۱۹۹۹) فقدان اثر معنادار عامل جنس بر بُعد شناختی اضطراب اجتماعی را تأیید کردند و نشان دادند که الگوی آسیب‌پذیری دو جنس در برابر ارزشیابی‌های منفی دیگران، مشابه است.

عدم تمایز بُعد شناختی تجربه‌های اضطراب‌زا در روابط بین فردی در دو جنس، در بستر تغییرات اجتماعی جوامع مختلف، تبیین می‌شود (تانگ و تانگ، ۲۰۰۱).

در شرایط کنونی، احراز تجربه‌های تحصیلی و شغلی موفقیت‌آمیز برای زنان به مثابه فرصتی تلقی می‌شود که زمینه زندگی در بیرون از حدود اجتماعی تعریف شده پیشین را برای آنان فراهم می‌سازد. بنابراین چنانکه رادولف (۲۰۰۲) نیز تأکید کرده است، در این شرایط، تأکید صرف بر سبک جهت‌گیری ارتباطی^۴، به منظور تبیین و پیش-بینی نقش تفاوت‌های جنسی در تجربه‌های هیجانی منفی وابسته به عوامل تنیدگی‌زای بین‌فردی، نوعی ساده-انگاری تلقی می‌شود. فرضیه جهت‌گیری ارتباطی بیانگر آن است که زنان در مقایسه با مردان در تعامل‌های بین-

1. social perspective
2. sociocentric view

3. psychosocial maturation
4. relational orientation style

فردی از یک سبک ارتباطی استفاده می‌کنند که براساس آن سطوح بالاتری از حساسیت بین فردی را - که در تبیین تمایز الگوی هیجانهای منفی وابسته به تجربه‌های بین فردی تنیدگی‌زا مؤثرند - نشان می‌دهند. بنابراین، صرف نظر از تفاوت سبکهای ارتباطی به کار گرفته شده از سوی مردان و زنان، تجربه تغییر در نقشهای وابسته به جنس، به مثابه پاسخ به تغییرات اجتماعی جوامع، در کاهش نگرانی وابسته به ادراک خود اجتماعی زنان در مقایسه با مردان، اثرگذار بوده است.

الگوی رفتاری متمایز در دو جنس، در بافت موقعیتهای بین فردی اضطراب‌زا، نقش روش ترجیحی اندازه‌گیری مفاهیم در دو جنس را نمایان می‌کند (دووس، بلانکو، ریکو و دان، ۲۰۰۸). نتایج مطالعه دووس و دیگران (۲۰۰۸) نشان داد که الگوی همسان‌سازی دانشجویان دختر و پسر با هر یک از نقشهای والدینی و دانشجویی، در موقعیت ارائه تعریف از خود، به روش ترجیحی اندازه‌گیری میزان همسان‌سازی وابسته است. به بیان دیگر، در شرایط اندازه‌گیری آشکار - که مشارکت کنندگان آگاهانه به پرسشها پاسخ می‌دادند- بین دو جنس از نظر همسان‌سازی با نقشهای مذکور تفاوت معناداری مشاهده نشد. در حالی که در شرایط اندازه‌گیری ناآشکار- که نقش آگاهی و هشیاری در پاسخ به پرسشها به طور کامل کنترل می‌شد- مردان فقط با نقش دانشجویی همسان‌سازی کردند اما الگوی همسان‌سازی زنان با نقشهای والدینی و دانشجویی یکسان بود. بنابراین، شاید بتوان همراه با دووس و دیگران (۲۰۰۸)، عدم تمایز الگوی پاسخهای شناختی دو جنس در بافت تعاملهای اضطراب‌زا را به پاسخدهی هشیارانه آنها به پرسشها نسبت داد.

در پژوهش حاضر، برخلاف یافته‌های مطالعات پاکلک و ویدک (۲۰۰۸)؛ پاکلک و ویدمار (۲۰۰۰) و پاکلک (۲۰۰۴)، دختران در مقایسه با هم‌تایان پسر خود در گروههای سنی مختلف، سطوح بالاتری از بازداری را در تعاملهای اجتماعی مستقیم، گزارش کردند.

در این پژوهش، به منظور تبیین تمایز در بُعد رفتاری تجربه‌های بین فردی اضطراب‌زا در دو جنس، بر نقش با-

اهمیت و محوری فرایند اجتماعی‌شدن نقش جنسی^۱ تأکید شد (کیدر، ۲۰۰۲). نظریه اخیر، در بافتهای فرهنگی مختلف، درباره علل تمایز الگوی تجربه‌های اجتماعی اضطراب‌زا، در دو جنس، بحث می‌کند. براساس این نظریه در تبیین الگوی متمایز آسیب‌پذیری رفتاری در مواجهه با موقعیتهای اجتماعی اضطراب‌زا، در دو جنس، مطالبات و انتظارات موقعیتی و وابسته به نقشهای جنسی از اهمیت فراوانی برخوردارند. بر این اساس، اجتناب از موقعیتهای اجتماعی برای دختران به مثابه یک الگوی رفتاری سازش‌یافته و برای پسران به مثابه یک رفتاری سازش‌نیافته ارزیابی می‌شود.

افزون بر این، نتایج مطالعات ماتیود (۲۰۰۴)؛ تامرس، جانیکی و هلگسن (۲۰۰۲) و هالامان دریس و پاور (۱۹۹۹) نشان داده‌اند که مردان در مقایسه با زنان، پس از مواجهه با عوامل تنیدگی‌زا به منظور کنترل این عوامل بیشتر از رفتارهای مقابله‌ای کارآمد و مسئله محور (مانند جستجوی اطلاعات درباره مسئله و تغییر ساختار مسئله از نظر شناختی) استفاده می‌کنند. بر این اساس، استفاده از راهبردهای سازش‌یافته و کارآمد در مواجهه با عوامل تنیدگی‌زا در تعاملهای مستقیم (برای مثال تعامل با افراد غریبه یا همسالان غیرهمجنس) در بین پسران در مقایسه با دختران، در کاهش معنادار تجربه بازداری و تنش در برخوردهای اجتماعی مؤثر است.

بررسی نظام‌دار مقوله تفاوت‌های جنسی در الگوی تحولی ابعاد رفتاری و شناختی اضطراب اجتماعی، استلزامهای مهمی برای کنش‌وری اجتماعی نوجوان به همراه دارد. برای مثال، چنانکه لاگرکا و لویز (۱۹۹۸) درباره اهمیت توجه به نقش تفاوت‌های جنسی در تجربه اضطراب اجتماعی یادآور شده‌اند، از آنجا که در تعاملهای اجتماعی دختران در مقایسه با پسران بر صمیمیت و حمایت هیجانی تأکید بیشتری می‌کنند، اضطراب اجتماعی در دختران در مقایسه با پسران با پذیرش اجتماعی و کیفیت تعاملهای نزدیک آنها تداخل بیشتری نشان می‌دهد. علاوه بر این، در موقعیتهای بالینی لزوم تفکیک ابعاد اضطراب اجتماعی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

عمر، بررسی نقش اضطراب اجتماعی در ایجاد و تداوم روابط نزدیک و واکنش‌های فرد در موقعیتهای ارزیابی اجتماعی و و همسو با نتایج پاره‌ای از مطالعات مانند دادستان، اناری و صدق‌پور (۱۳۸۶) بررسی اثربخشی روش‌های درمانگری موجود مانند نمایش درمانگری^۲ به منظور کاهش نشانه‌های اختلال اضطراب اجتماعی در بین کودکان و نوجوانان، بیش از پیش احساس می‌شوند.

منابع

- خدایی، ع.، شکری، ا.، پاک‌لک، م.، گراوند، ف. و طولابی، س. (زیر چاپ). ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی مقیاس اضطراب اجتماعی نوجوانان. *مجله علوم رفتاری*.
- دادستان، پ.، اناری، آ.، و صدق‌پور، ب. ص. (۱۳۸۶). اختلال اضطراب اجتماعی و نمایش درمانگری. *فصلنامه روان‌شناسان ایرانی*، ۱۴، ۱۱۵-۱۲۳.
- شهرآرای، م. (۱۳۸۴). *روان‌شناسی رشد نوجوان: دیدگاه تحولی*. تهران: علم.

- Anderson, E. R., & Hope, D. A. (2009). The relationship among social phobia, objective and perceived physiological reactivity, and anxiety sensitivity in an adolescent population. *Journal of Anxiety Disorders*, 23, 18-26.
- Buss, A. H. (1980). *Self-consciousness and social anxiety*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Buss, A. H. (1986). A theory of shyness. In W. H. Jones, J. M. Cheek, & S. R. Briggs (Eds.), *Shyness: Perspectives on research and treatment* (pp.39-46). New York: Plenum Press.
- Devos, T., Blanco, K., Rico, F., & Dunn, R. (2008). The role of parenthood and college education in the self-concept of college students: Explicit and implicit assessments of gendered aspirations. *Sex Roles*, 59, 214-228.
- Essau, C. A., Conrard, J., & Petermann, F. (1999). Frequency and comorbidity of social phobia and

برای مثال برای نوجوانی که ضمن برخورداری از مهارت‌های اجتماعی، وقوع رخداد‌های اجتماعی منفی را انتظار می‌کشد، آموزش جرئت‌ورزی^۱ در موقعیتهای اجتماعی، مداخله مؤثرتری است در حالی که برای نوجوانانی که در تعامل‌های خود تنش و بازداری را تجربه می‌کنند، آموزش مهارت‌های اجتماعی، مفیدتر به نظر می‌رسد.

مطالعه مفهوم اضطراب اجتماعی با تأکید بر برخی از تسلیحات آموزشی آن نیز حائز اهمیت فراوانی است. متخصصان مدرسه ضمن اطلاع از دشواریهایی که دانش‌آموزان با اضطراب اجتماعی بالا در موقعیتهای پیشرفت تجربه می‌کنند، باید لزوم مطالعه دقیق و موشکافانه این مفهوم را مورد تأکید قرار دهند. ادبیات پژوهش تأکید می‌کند که تجربه آرمیدگی و اعتماد به خود بالا در دانش‌آموزان با اضطراب اجتماعی بالا مستلزم استفاده از راهبردهایی نظیر آمادگی روانی دانش‌آموزان برای مواجهه با موقعیتهای اجتماعی ارزیابی‌شونده (مثل آزمون شفاهی و صحبت در مقابل همکلاسیها)، آموزش مهارت‌های عملکرد و ایجاد بافت غیرتهدیدکننده در کلاس درس به وسیله معلم است (پاک‌لک و ویدک، ۲۰۰۸؛ پاک‌لک، ۲۰۰۱ و گارسیا - لویز، اینگلس و گارسیا - فرناندز، ۲۰۰۸).

یافته‌های پژوهش حاضر باید در بافت محدودیتهای آن تفسیر شوند. نخست، نتایج مطالعه حاضر همچون بسیاری از مطالعات دیگر به دلیل استفاده از ابزارهای خودگزارش‌دهی به جای مطالعه رفتار واقعی ممکن است مشارکت‌کنندگان را به استفاده از شیوه‌های مبتنی بر کسب تأیید اجتماعی و اجتناب از بدن‌امی مربوط به عدم کفایت فردی ترغیب کند. دوم، به دلیل آنکه ممکن است اضطراب اجتماعی تحت تأثیر متغیرهای فرهنگی یا اجتماعی قرار گیرد، تعمیم نتایج به سایر گروهها قابل بحث است. سوم، مقادیر مجذور اتا به دست آمده برای گزارش معناداری عامل سن بر ابعاد شناختی و رفتاری اضطراب اجتماعی و معناداری عامل جنس بر رفتاری اضطراب اجتماعی از نظر آماری بسیار کم است.

بنابراین، در مطالعات بعدی، لزوم بررسی طولی مفهوم اضطراب اجتماعی و تظاهرات تحولی آن در تمام طول

- Family Psychology Review*, 4, 37-60.
- Kidder, D. L. (2002).** The influence of gender on the performance of organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 28 (5), 629-648.
- LaGreca, A. M., & Lopez, N. (1998).** Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 83-94.
- LaGreca, A. M., & Stone, W. L. (1993).** Social Anxiety Scale for Children-Revised: Factor structure and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17, 84-91.
- Lawrence, B., & Bennett, S. (1992).** Shyness and education: The relationship between shyness, social class and personality variables in adolescents. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 257-263.
- Mallet, P., & Rodriguez-Tome, G. (1999).** Social anxiety with peers in 9 to 14 year-olds: Developmental process and relations with self-consciousness and perceived peer acceptance. *European Journal of Psychology of Education*, 14, 387-402.
- Matud, M. P. (2004).** Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences*, 37, 1401-1415.
- Miers, A. C., Blote, A. W., Bogels, S. M., & Westenberg, P. M. (2008).** Interpretation bias and social anxiety in adolescents. *Journal of Anxiety Disorders*, 22, 1462-1471.
- Moser, J. S., Hajcak, G., Huppert, J. H., Foa, E. B., & Simons, R. F. (2008).** Interpretation bias in social anxiety as detected by event-related brain potentials. *Emotion*, 8 (5), 693-700.
- Puklek, M. (1997).** *Sociocognitive aspects of social anxiety and its developmental trend in adolescence*. Unpublished master thesis. University of Ljubljana.
- Puklek, M. (2001).** Social anxiety and cognitive interference in students' public performance. In: R. Ro-
- social fears in adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 831-843.
- Garcia-Lopez, L. J., Ingles, C. J., & Garcia-Fernandez, J. M. (2008).** Exploring the relevance of gender and age differences in the assessment of social fears in adolescence. *Social Behavior and Personality*, 36 (3), 385-390.
- García-López, L. J., Olivares, J., Hidalgo, M. D., Beidel, D. C., & Turner, S. (2001).** Psychometric properties of the Social Phobia and Anxiety Inventory, the Social Anxiety Scale for Adolescents, the Fear of Negative Evaluation Scale and the Social Avoidance and Distress Scale in an adolescent Spanish-speaking sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23, 51-59.
- Gramer, M., & Sprintschnik, E. (2008).** Social anxiety and cardiovascular responses to an evaluative speaking task: The role of stressor anticipation. *Personality and Individual Differences*, 44, 371-381.
- Halamandaris, K. F., & Power, K. G. (1999).** Individual differences, social support and coping with the examination stress: A study of the psychosocial and academic adjustment of first year home students. *Personality and Individual Differences*, 26, 665-685.
- Inderbitzen-Nolan, H. M., & Walters, K. S. (2000).** Social anxiety scale for adolescents: Normative data and further evidence of construct validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 360-371.
- Inderbitzen-Nolan, H. M., Walters, K. S., & Bukowski, A. L. (1997).** The role of social anxiety in adolescent peer relations: Differences among sociometric status groups and rejected subgroups. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 338-348.
- Kashdan, T. B., & Herbert, J. D. (2001).** Social anxiety disorder in childhood and adolescence: Current status and future directions. *Clinical Child and*

- pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will the teenager ever be able to resist? *Journal of Adolescence*, 32, 1009-1021.
- Tamers, L. K., Janicki, D., & Helgeson, V. S. (2002).** Sex differences in coping behavior: A meta-analytic review and an examination of relative coping. *Personality and Social Psychology Review*, 6 (1), 2-30.
- Tang, T. N., & Tang, C. S. (2001).** Gender role internalization, multiple roles, and Chinese women's mental health. *Psychology of Woman Quarterly*, 25, 181-196.
- Vernberg, E. M., Abwender, D. A., Ewell, K. K., & Beery, S. H. (1992).** Social anxiety and peer relationships in early adolescence: A prospective analysis. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21, 189-196.
- Voncken, M. J., & Bogels, S. M. (2008).** Social performance deficits in social anxiety disorder: Reality during conversation and biased perception during speech. *Journal of Anxiety Disorders*, 22, 1384-1392.
- Weems, C. F., & Costa, N. M. (2005).** Developmental differences in the expression of childhood anxiety symptoms and fears. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44, 656-663.
- Westenberg, P. M., Gullone, E., Bokhorst, C. L., Heyne, D. A., & King, N. J. (2007).** Social evaluation fear in childhood and adolescence: Normative developmental course and continuity of individual differences. *British Journal of Developmental Psychology*, 25, 471-483.
- Zhou, X., Xu, Q., Ingles, C. J., Hidalgo, M. D., & LaGreca, A. M. (2008).** Reliability and validity of the Chinese version of the Social Anxiety Scale for Adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 39 (2), 185-200.
- th in S. Neil (eds.), *A matter of life: Psychological theory, research and practice* (pp.468-476). Pabst Science Publisher, Lengerich.
- Puklek, M. (2004).** Development of the two forms of social anxiety in adolescence. *Horizons of Psychology*, 13, 27-40.
- Puklek, M., & Videc, M. (2008).** Psychometric properties of the Social Anxiety Scale for Adolescents (SASA) and its relation to positive imaginary audience and academic performance in Slovene adolescents. *Studia Psychologica*, 50 (1), 49-65.
- Puklek, M., & Vidmar, G. (2000).** Social anxiety in Slovene adolescence: Psychometric properties of a new measure, age differences and relations with self-consciousness and perceived incompetence. *European Review of Applied Psychology*, 50, 249-258.
- Rothbart, M. K., & Mauro, J. A. (1990).** Temperament, behavioral inhibition and shyness in childhood. In H. Leitenberg (Ed.), *Handbook of social and evaluation anxiety* (pp. 497-537). New York: Plenum Press.
- Rubin, K. H., & Asendorpf, J. B. (1993).** Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood: Conceptual and definitional issues. In K H. Rubin, & J. B. Asendorpf (Eds.), *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood* (pp. 19-28). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Rudolph, K. D. (2002).** Gender differences in emotional responses to interpersonal stress during adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 30, 3-13.
- Schwartz, C. E., Snidman, N., & Kagan, J. (1999).** Adolescent social anxiety as an outcome of inhibited temperament in childhood. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 1008-1015.
- Sumter, S. R., Bokhorst, C. L., Steinberg L., & Westenberg, P. M. (2009).** The developmental